

Kompositsioon, ristpistemaal, tikkija: Tiia Artla

Ristpistete jälgedes

Kangaste ja rõivaste kaunistamist tikandiga peetakse üheks vanemaks tarbekunstiharuks. Tikand tekkis juba ürgaja kultuuris ja oli tihedalt seotud loomanahksete rõivaste õblemisega. Nõelamaterjali muutumistega koos täienes ka tikkimistehnika. Vanimatest tikanditest saab aimu skulptuuride, maalide, arheoloogiliste leidude ja kirjandusväljaannete vahendusel.

Mõnede allikate väitel oli muistsete egiptlaste, babüloomlaste ja früügi laste kultuurides tikkimiskunst kõrgel tasemel. Teisalt ei peeta tikkimist muistse Egiptuse tekstiilikäsitöölisele ja –kunstnikele omaseks tehnikaks. Pigem peetakse suuremat osa neist vähestest tikanditest, mis säilinud, võõramaisteks või vähemalt võõralt maalt pärit käsitöölise tehtuks. Enne, kui koos Rooma sõjaväega tulid Egiptusesse sealsed käsitöölised, oli tikand Egiptuses pigem võõras. Paljusid Uue Kuningriigi aegseid tekstiile on uurijad kirjeldanud kui tikandeid, kuid seda tihti asjatundmatusest. Enamasti

Keskajaks oli tikkimine kujunenud üleüldiselt viljeldavaks käsitöölīgiks, ehkki vaesema elanikkonna kihi naistele kujutas nōel endast tōelist varandust. Keskaja Euroopas ja Aasias valmistasid nii kutselised käsitōölised kui nunnad-mungad kuninglikele õukondadele ja usutalitusteks uhkeid rüüsid, drapeeringuid ja muid kaunistusi, käsitsi tikitud kangad on alati tähistanud kõrget seltskondlikku staatust. Nad töötasid eritōökodades, mille patrooniks olid rikkad aristokraadid, ning kloostrites. Tikkija amet oli väga kõrgelt hinnatud. Maailma usundid ja kirik etendasid ajaloos tähtsat rolli tikandiliikide arengus ja levimises, sest kirikutekstiilid on olnud valdavalt rohkelt kirjatud.

Eesti Rooma-Katoliku Kiriku tekstiil. Fotod Tiia Artla.

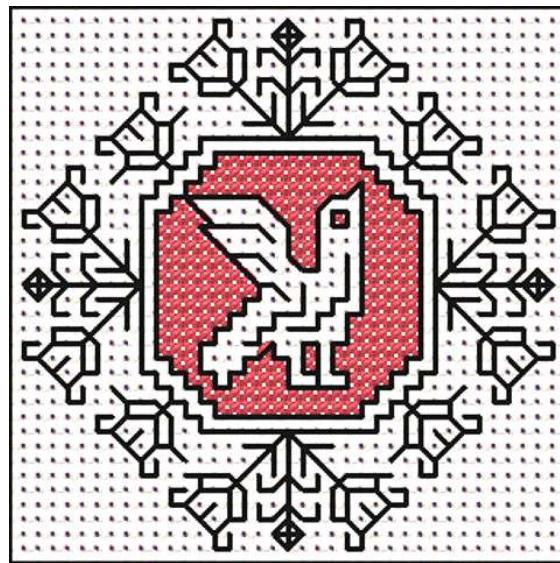
Alates renessanssist suureneb kõrgkihi ilmalik tellimus nii rõivastuse osas kui ruumikujunduslikus tekstiilis. Ka ilmuvad ilmalikuma sisuga kujundused liturgilistesse tekstiilidesse. Nii kujundajad kui tikkijad töötasid sageli monarhide isiklikus alluvuses. Kui kaubandus ja aja veetmine renessanssiajal kasvasid, kujunes tikkimisest aadliperekondade abielunaiste ja tütarde ajaviide.

Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku tekstiili fragment ja karikakate. Fotod Tiia Artla.

13. sajand tõi tikanditesse heraldika teema, rohkem värve ja pisteid, millega sai katta alusmaterjali täielikult.

14. sajandil töötati Itaalias Assisi linnas välja ristpiste eritehnika, kus põhimotiiv jäeti tikkimata ja taust tikiti erksate (punaste) ühevärviliste ristpistetega. Ühevärviliselt tikitud osa ääristati tumedate kast- ehk holbeini pistetega. Lippudele ja kantavatele vapimotiividega embleemidele tikiti kahelt poolt vaadeldavate itaalia ristpistetega. Vahel lisati motiivile kahekordse eelpistega (kastpiste, holbeini piste) või tikkipistega raamitud detaile.

Assisi tikandijoonis.

1524.a. trükiti Saksamaal esimene mustriäidiste raamat, mil Euroopa kuninglikes õukondades tuli moodi ristpistetikand. Tikiti nii tähestikke kui looma- ja lillemotiive. Ristpistetega kaunistati mööblikangaid, voodieesriideid, drapeeringuid, lauavaipu jms. Moodne tikkimisviis levis aadlimajapidamiste kaudu pikkamööda ka talupoegade rõivastele. Kohustuslikus korras järgiti seejuures seisusekohasust nii materjali- kui mustrikasutuses.

16. sajandil jõudis must tikand Inglismaa kuninga õukonda Henry VIII Hispaaniast pärineva naise Aragoni Katherine vahendusel, kes tikkis ise oma abikaasa särgid. Tikand oli tihti must, aga traditsionaalselt tikiti seda ka sinise, punase või tumerohelisega. Musta ehk leinalõnga oli saada kahes erinevas variandis ning aeg-ajalt kasutati veel kolmandatki, mida saadi musta ja valge kokkuketramisel. Paljude pistete tegemiseks kasutati ühekordset tikkimislõnga. Musta tikandiga kaunistati kraesid, taskurätte, veste, kindaid, meeste mütse. Et aga Inglismaal valitses järjest suurenev armastus ja huvi taimede vastu, arenes seal välja uus musta tikandi vorm, milles olid silmapaistval kohal loomupäraselt põimunud varred, viljad, õied ja lehed. Mustast tikandist sai kogu kangapinda täitev muster, mille piirjooni täitis suur valik

keerukaid geomeetrilisi mustreid. 16.-17.sajandil olid moes musta tikandiga laiad kleidivarrukad.

Elizabeth I. Jesus College. Oxford 1590.a.

17. sajandil hakati vähem jõukamale elanikkonnale telgedel kootud gobeläänvaipade eeskujul tikkima väiksemaid gobeläänpiste-, poolristpiste- ja ristpistevaipu kõikvõimalike uhkete stseenidega. Gobelääntikand oli Madam de Maintenoni, Prantsusmaa kuningas Louis XIV teise naise, lemmiktegevusi. Tema asutas *Saint Cyr l'Ecole*'i, kooli vaeste perede lastele, mis asus pisikeses külas Versailles lähedal. Osaks tüdrukute õppekavast oli ka tikkimine, sh gobelääntikand.

Kuna gobelääntikand kujunes aristokraatlike naiste lemmiktegevuseks, siis kasutati enamasti parimaid siidiniite ja tehtud töödele tikiti ka kulla ja hõbedaga. Hilisematel sajanditel kasutasid naised gobeläänpisteid, et „maalida“ ingellige nägusid ja

religioosheid sümboleid. Pikaajalise raske töö vilju kingiti pulmadeks lähedaste sõbrannade vahel, sageli pärandati valmis töid põlvkonnast põlvkonda. Ristpistevaipade valmistamine kanvaatikandina jätkus ka 18. sajandil, mil hakati sõna „gobelään” kasutama ebaõigesti kanvaatehnikas tööde kohta. Trükikunsti arenedes trükiti järjest enam mustriäidiseid.

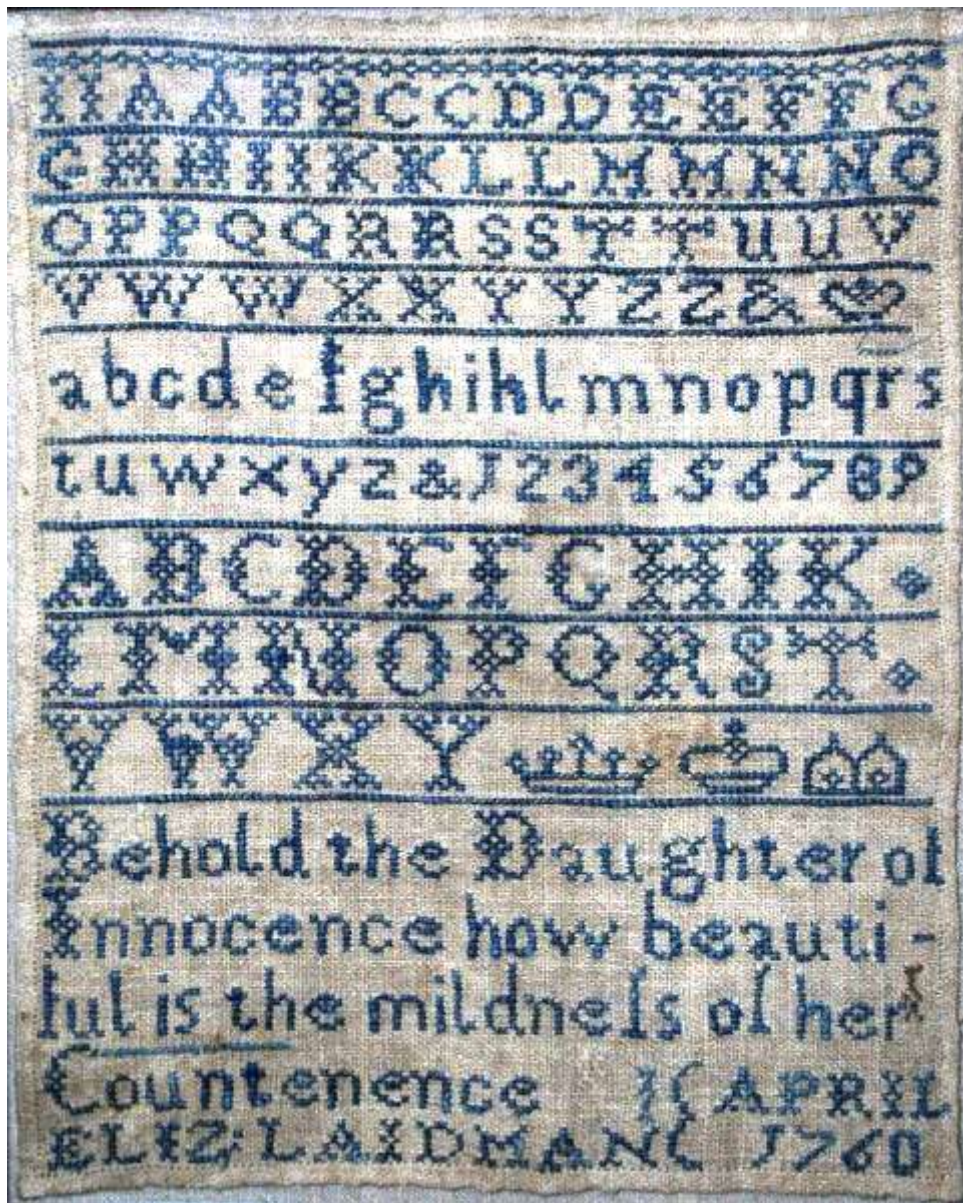
17.-18. sajandid kujunesid ristpistetikandi õitsenguajaks. Tikandiga kaunistati kõike võimalikku, madalama ühiskonnakihi rõivastussegi ilmus rohkelt kaunistuspisteid. Sel perioodil toimusid muutused nii ühiskonnas, üldine heaolu kasvas, kui ka naiste rollis perekonnas. Jõukate prouade ja nende tütarde tegemisteks kujunesid peen näputöö, romaanide lugemine ja moodne igavlemine.

18.-19. sajandil kujunes ristpiste õppimine õigekirja, rehkendamise ja geograafia kõrval tütarlapse hariduse lahutamatuks osaks. Tüüpilisteks ristpistes säilinud töödeks on ristpistes tähestikud, arvud ja pisimotiivid, sh nt paabulinnud, lõvid, aadlikroonid, koerad, lilled, linnud, puud ja moraliseerivad värsid, mis hoiatavad lähenevad surma eest ja innustavad olema kuulekas. Kasutati ka losside ja hoonete motiive.

Foto Tiia Artla.

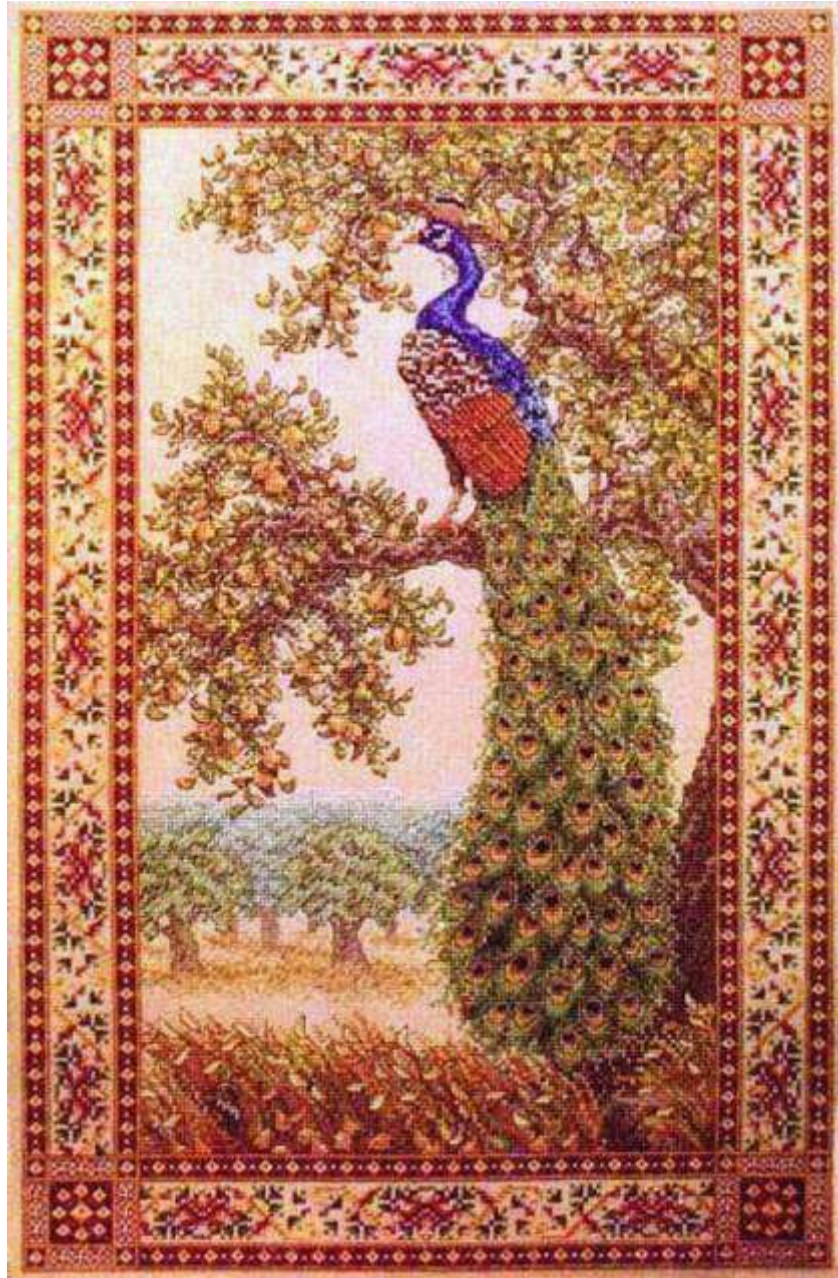
Et muustriraamatud olid küllaltki haruldased, kujunes tikandinäidiste tööproovist oluline ese. Tööproovid ei olnud mõeldud eksponeerimiseks, vaid neid hoiti kokkurullitult käsitöökarbis ja pärandati emalt tütrele. Enamasti sisaldasid sellised märkmelinad ristpistes tähestikke, numbreid, monogramme ja väikemotiive (südameid, figuure, linde jmt). Ainestik kopeeriti sageli vanadelt muustrilehtedelt või suguvõsa näidistelt. Oluliseks peeti, et tikkimisharjutuste teostamise kvaliteet oleks kõrge, mis oli justkui tütarlapse usinuse, andekuse ja kannatlikkuse tõestuseks.

Näidiste tööproov. Elizabeth Laidman 1760.a.

<http://fi.wikipedia.org/wiki/Ristipistoty%C3%B6>

Enne tehniliste uuenduste juurutamist 18. sajandi lõpul sõltus kogu tekstiilide tootmine aeganõudvast käsitööst, mil Euroopa professionaalsed tikkijad olid koondunud ametigildidesse, alludes kehtestatud kvaliteedinõuetele. Tikkimismaailma hakkas suuresti mõjutama Joseph Heilmani 1828.a. leiutatud tikkimismasin.

Biidermeiertikand 19.saj. I pool.

Victoria ajastu sisekujundusse ilmus uueilmeline kanvaatikand berliini villase tikandi nime all, muutudes 1832.a. alates järk-järgult üle-euroopalikuks moehitiks. Pehme keermestamata villane lõng kattis aluspinna täielikult ja andis lõpptulemuseks sileda tikandi. Lisaks eeltoodule hakati 1835.a. kauplustes pakkuma punktpaberile ja naisteajakirjades trükitud värvilisi mustreid. Värvainetetööstuse kiire areng tõi käsitöösse eredad, lillad jm toonid, mida taimvärvimisega ei olnud võimalik saada. Kirjamotiivide isikupäratus ning värviküllastus, ka kiire tootlikkus tekitas berliini tikandile ajapikku vastuseisu ning 1870-tel aastatel läks see moest.

Eesti varaklassitsistlikus stiilis mõisatekstiil 1780-1800.a.
Fragment mööblikattest. Kuuskemaa erakogu. Fotod Tiia Artla.